

دستاوردهای برجام در حوزه فعالیت‌های بانکی و بیمه‌ای

دکتر جواد طاهرپور*

مقدمه

در دوران تحریم، اقتصاد کشور و بنگاه‌های اقتصادی فعال در آن با مشکلات بسیاری مواجه شدند، به طوری که اقتصاد کشور در رکودی عمیق قرار گرفت. اگرچه این رکود هنوز ادامه دارد، اما با گشایش‌هایی که در پی برجام در حوزه‌های بین‌المللی صورت گرفته نشانه‌هایی از تغییر جهت اقتصاد مشاهده می‌شود که نوید خروج کامل از رکود طی دوره‌های آتی را می‌دهد. در طی سال‌های تحریم، تحریم‌های بانکی و بیمه‌ای جدای از آسیب‌های وارده بر خود این بخش‌ها، هزینه تولید را به شدت افزایش داد که در کنار سایر تحریم‌ها، سرمنشأ شروع رکود در اقتصاد شد. تأثیرپذیری بانک‌ها از رکود اقتصادی و وضعیت نامناسب بنگاه‌ها، هزینه تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری را به شدت افزایش داد و رکود اقتصادی را شدت بخشید؛ اما بررسی‌ها نشان می‌دهد رفع تحریم‌های بین‌المللی تأثیرات مثبتی در بازار پولی و شبکه بانکی کشور داشته و خواهد گذاشت. با توافق و اجرایی شدن برجام شواهدی در حوزه فعالیت بانکداری و بیمه وجود دارد که نشان از بهبود نسبی شرایط در آینده می‌دهد. البته، بسیار زمان خواهد برد تا وضعیت نظام بانکی کشور به قبل از تحریم‌ها برگردد، اما آنچه تا زمان کنونی رخ داده نوید چینی روزهایی را می‌دهد. همان‌طور که ساختمان را می‌توان در عرض چند روز تخریب کرد، اما ساخت و بازسازی آن ماه‌ها و چه بسا سال‌ها زمان می‌برد، نمایان شدن کامل آثار برجام در بخش بانکداری و بیمه نیز مدت‌ها طول خواهد کشید. سرریز این آثار بر تولید و سرمایه‌گذاری زمان بیشتری خواهد برد.

برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)^۱ و رفع تحریم‌ها در حوزه پولی و بیمه‌ای

توافق جامع و نهایی هسته‌ای وین با عنوان شناخته‌شده و رسمی «برنامه جامع اقدام مشترک» یا «برجام» در راستای توافق جامع بر سر برنامه هسته‌ای ایران و به دنبال تفاهم هسته‌ای لوزان، در سه‌شنبه ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) در وین اتریش بین ایران، اتحادیه اروپا و گروه ۵+۱ (شامل چین، فرانسه، روسیه، انگلستان، ایالات متحده آمریکا و آلمان) منعقد شد. برجام منجر به لغو جامع همه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و همچنین تحریم‌های چندجانبه و ملی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران شده است. فهرست رفع تحریم‌های اتحادیه اروپا در حوزه بانکی و بیمه به شرح جدول (۱) می‌باشد.

جدول (۱): حوزه‌های رفع تحریم‌ها در توافق برجام

شرح	
نقل و انتقالات مالی بین اشخاص و نهادهای اروپایی، از جمله مؤسسات مالی و اشخاص و نهادهای ایرانی از جمله مؤسسات مالی؛	الف
فعالیت‌های بانکی، شامل ایجاد روابط کارگزاری بانکی جدید و افتتاح شعب و بانک‌های تابعه بانک‌های ایرانی در قلمرو کشورهای عضو اتحادیه اروپا؛	ب
ارائه خدمات بیمه و بیمه اتکائی؛	ج
ارائه خدمات پیام‌رسانی مخصوص مالی از جمله سوئیفت برای افراد و نهادهای نامبرده شده در الحاقیه ۱ پیوست ۲ شامل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مؤسسات مالی ایرانی؛	د
حمایت مالی از تجارت با ایران (اعتبار صادراتی، تضامنی، یا بیمه)؛	ه
تعهدات به پرداخت وام‌های بلاعوض، خدمات مالی و وام‌های ترجیحی به دولت ایران؛	و
معاملات راجع به اوراق مشارکت (دولت ایران) و اوراق تضمین‌شده توسط دولت؛	ز
تحویل مسکوکات و اسکناس ایرانی؛	ح

تحریم‌های ایالات متحده آمریکا نیز در حوزه‌های مذکور حسب مورد لغو یا تعلیق شده‌اند یا خواهد شد، با این تفاوت که برداشته‌شدن تحریم‌های ایالات متحده آمریکا محدود به رفع تحریم‌های ثانویه خواهد بود و امکان تجارت و روابط مالی مستقیم میان ایران و آمریکا وجود ندارد. باید توجه داشت که محدودیت مبادلات اشخاص آمریکایی با ایران از اوایل پیروزی انقلاب اسلامی برقرار شده و این محدودیت، به دلیل برنامه هسته‌ای ایران وضع نشده است. در عمل نیز برقرارتشدن روابط بانکی با اشخاص و نهادهای آمریکایی به خودی خود تأثیر جدی بر نظام مالی و بانکی ایران نخواهد گذاشت و مادامی که بانک‌ها و مؤسسات غیرآمریکایی آزادانه قادر به ارائه خدمات مالی به ایران باشند، تحریم‌های اولیه آمریکا اثر قابل توجهی بر نظام مالی و اقتصادی کشور نخواهند گذاشت. از این رو، برقراری روابط مالی مستقیم با اشخاص آمریکایی و حضور در بازار مالی

1. Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)

آمریکا از خواسته‌های ایران در مذاکرات هسته‌ای نبوده و به همین دلیل برجام نیز به رفع تحریم‌های اولیه آمریکا نپرداخته است. در اتحادیه اروپا نیز همانند آمریکا تحریم‌هایی وجود دارند که مربوط به موضوعاتی غیر از مسئله هسته‌ای ایران می‌شوند و از این رو، برجام که بر اساس مذاکرات هسته‌ای مورد توافق قرار گرفته، شامل آن‌ها نخواهد شد. از این رو، یکسری محدودیت‌ها که ایران از ابتدا آن‌ها را غیرمشروع و خلاف موازین حقوق بین‌الملل اعلام کرده و همچنان نیز بر این اعتقاد باقی است، باقی مانده‌اند.

وضعیت نظام بانکی و بیمه‌ای در دوران تحریم

تحریم‌های وضع شده علیه نظام بانکی و بیمه‌ای کشورمان از سوی دولت‌های غربی طی دهه‌های گذشته، آثار گسترده‌ای بر فعالیت‌های اقتصادی داشته و موجب شده‌اند روابط اکثر بانک‌ها، شرکت‌های بیمه و مؤسسات مالی خارجی با بانک‌ها، شرکت‌های بیمه و مؤسسات مالی ایران قطع یا به شدت محدود شود و در عین حال، فعالیت‌های شعب خارجی بانک‌های ایرانی و نیز بانک‌های تابعه بانک‌های ایرانی در خارج از کشور نیز با محدودیت‌های بسیاری مواجه شوند. در این راستا، اجرای توافقات برجام توانسته بخش قابل توجهی از محدودیت‌های وضع شده علیه نظام بانکی کشور را برطرف کند و اثرات مثبتی بر این بخش داشته باشد و امید می‌رود به مرور زمان شاهد اثرات سرریزی بخش بانکی بر کل اقتصاد باشیم. برای دستیابی به درک صحیح از آثار مثبت برجام باید ابتدا درک صحیحی از شرایط و وضعیت بانک‌ها و بیمه‌ها و اقتصاد در دوران تحریم‌ها داشت. بدین منظور در ادامه ابتدا وضعیت سیستم بانکی و سپس وضعیت نظام بیمه‌ای در دوران تحریم‌ها را مورد واکاوی قرار داده و پس از آن به بررسی آثار برجام بر نظام بانکی و بیمه‌ای خواهیم پرداخت.

تحریم‌های بانکی و اثرات آن

در میان تحریم‌هایی که طی سالیان اخیر بر کشور ما تحمیل و موجب اختلال در امنیت اقتصادی و فعالیت‌های تجاری به خصوص فعالیت‌های بخش خصوصی شده، تحریم بانک‌ها و مؤسسات مالی مهم‌ترین آن‌هاست؛ به طوری که می‌توان ادعا نمود بانک‌ها بیشترین آسیب را از تحریم‌های اقتصادی متحمل شده‌اند و همچنین بیشترین اثر منفی را بر کل اقتصاد گذاشته‌اند. در حالت کلی، آثار تحریم‌های بانکی را می‌توان به شرح زیر توضیح داد:

۱. محدودیت در تراکنش‌های مالی و افزایش هزینه مبادلات بین‌المللی

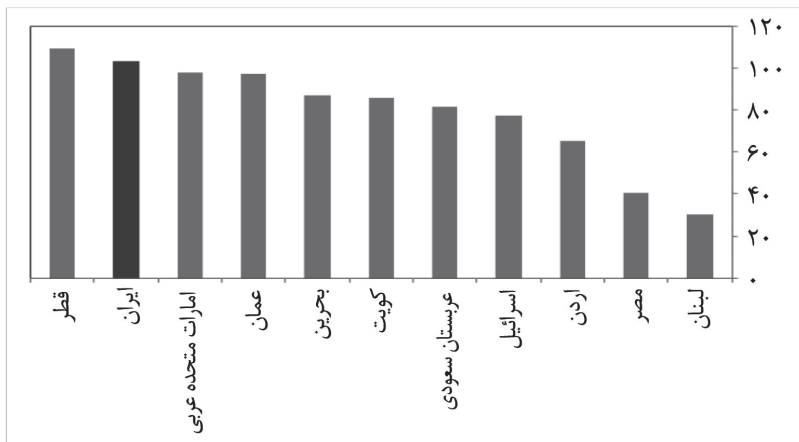
به واسطه اعمال تحریم‌های بانکی، تراکنش‌های کوچک و بزرگ تجاری و مالی بین‌المللی از طریق سیستم بانکی قابلیت انجام نداشت و یا به دشواری صورت می‌گرفت. افزایش نرخ حق بیمه تسهیلات، افزایش نرخ تنزیل اسناد ایران در بانک‌های خارجی، افزایش کارمزدهای بانکی پرداختی در مرادوات با بانک‌های خارجی، افزایش هزینه خرید از واسطه‌ها، افزایش هزینه کارمزد گشایش اعتبارات اسنادی و در نهایت هزینه‌های جایگزینی کارگزاران بانکی، از جمله مواردی هستند که بانک‌های تحریم‌شده با آن مواجه بودند. بنابراین، در شرایط تحریم عمده

مبادلات پولی در بازار غیررسمی انجام می‌پذیرفت که این امر نظام بانکی را با دو مشکل اساسی مواجه ساخت: نخست اینکه مبادلات پولی همراه با ریسک انجام می‌شد و دوم اینکه هزینه مبادلات افزایش یافت. در واقع، هنگامی که در نظام جاری بین‌المللی نمی‌توان از طریق سیستم پرداخت بین‌المللی، تراکنش‌های مالی را انجام داد، قطعاً ریسک مبادله و هزینه‌های آن افزایش یافته و متعاقباً قیمت تمام‌شده کالاهای وارداتی به شکل چشم‌گیری رشد نموده و در نتیجه نه تنها نظام بانکی بلکه کل اقتصاد کشور از این ناحیه خسارت بالایی متحمل می‌شود.

۲. افزایش ریسک اعتباری و نقدینگی

محدودیت اعتباری بانک‌ها که امروزه اقتصاد ایران با آن روبه‌روست، از جمله بزرگ‌ترین ضربه‌هایی است که تحریم‌های اقتصادی به نظام بانکی کشور وارد نموده که نتایج آن را می‌توان در رشد بی‌سابقه مطالبات معوق بانکی و تأخیر در انجام تعهدات بانکی به خوبی مشاهده کرد. با توجه به نمودار (۱)، بانک‌های ایرانی در سال ۲۰۱۴ م جزء بدهکارترین بانک‌های منطقه منا به شمار رفته‌اند. در واقع، رکود ادامه‌دار اقتصاد، سودآوری بنگاه‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار داد، به طوری که از لحاظ بنیادی در شرایط نامطلوبی قرار گرفتند و قادر به بازپرداخت بدهی خود به بانک‌ها نبودند و به دنبال آن به حجم مطالبات غیرجاری و مشکوک الوصول بانک‌ها افزوده شد. با درگیر شدن بخش زیادی از منابع بانک‌ها در طبقه مطالبات غیرجاری، شرایط سختی برای بانک‌ها به وجود آمد.

نمودار (۱): نسبت بدهی به دارایی خالص بانک‌های تجاری در منطقه منا در سال ۲۰۱۴

۳. عدم تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری و گسترش رکود

در عین حال، آنچه اهمیت تحریم‌های اقتصادی را دوچندان می‌کند، نقش واسطه‌ای بانک‌ها در مرادوات و معاملات بین‌المللی و تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری است. در واقع، از یک طرف تحریم‌های بانکی باعث شد صادرکنندگان و واردکنندگان در تعامل با طرف‌های تجاری و انتقال پول با مشکل مواجه شوند که این هزینه‌های

تأمین مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای را به شدت افزایش داد. بخش تولید کشور از این ناحیه صدمات قابل توجهی را متحمل شد. از طرف دیگر، رکود حاصله از ناحیه تحریم‌های بانکی و سایر تحریم‌ها به خصوص تحریم‌های نفتی، بر وضعیت سودآوری و ریسک اعتباری بانک‌ها تأثیر منفی گذاشت، به گونه‌ای که بانک‌ها قادر به ایفای نقش اصلی خود که تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری است، نبودند. ناتوانی بانک‌ها در تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری بر رکود اقتصادی افزود. در آن شرایط اقتصادی تعامل نظام بانکی و بخش تولیدی در چرخه باطلی گرفتار شد، به گونه‌ای که رکود اقتصادی بر وخامت اوضاع بانک‌ها می‌افزود و وخامت اوضاع بانک‌ها بر رکود می‌افزود، چون بانک‌ها قادر به تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری نبودند.

۴. عدم ایفای نقش توسعه‌ای

تحریم‌های اقتصادی بر نقش توسعه‌ای بانک‌های کشورهای معکوس داشتند، به طوری که نقش نظام بانکی در سرمایه‌گذاری در پروژه‌های بزرگ و کوچک کشور - به ویژه پروژه‌های عمرانی - به شکل چشم‌گیری کاهش یافت. به دنبال تشدید تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی، نظام بانکی نه تنها عملاً در حوزه نظام پرداخت بین‌المللی با چالش مواجه شده، بلکه در عرصه حمایت مؤثر از صنایع، طرح‌های عمرانی، تجاری و... نیز کارآمدی لازم را از دست داد.

۵. محدودیت در فناوری و تکنولوژی

پیامد دیگر تحریم‌ها برای سیستم بانکی، کاستی‌های ایجادشده در حوزه فناوری و تکنولوژی نظام بانکی است. البته، تحریم در حوزه فناوری اطلاعات، تنها مربوط به سال‌های اخیر نیست، بلکه این امر در سال‌های اول بعد از انقلاب ریشه دارد. با این حال، بانکداری الکترونیک و نظام‌های پرداخت نقش محوری در نظام بانکی دارد و لغو تحریم‌های این حوزه، به میزان قابل توجهی به کارآمدی و کاهش هزینه‌ها در نظام بانکی کمک خواهد نمود.

تحریم‌های بیمه‌ای و آثار آن

طی سالیان اخیر، تحریم‌های وضع‌شده از سوی سازمان ملل، اتحادیه اروپا و آمریکا موجب شد صنعت بیمه در ارتباط با همکاران خارجی خود دچار محدودیت شود که این محدودیت‌ها، عمدتاً اثرات خود را در حوزه واگذاری بیمه‌های اتکالی خارجی و پرداخت ارزی خسارت سهم بیمه‌گران اتکالی به شرکت‌های بیمه ایرانی نشان داد. این محدودیت‌ها در نهایت آثار مخربی بر تولید و اقتصاد داشت. به طور کلی آثار تحریم‌های بیمه‌ای را می‌توان به شرح زیر توضیح داد:

۱. محدودیت در ارائه بیمه‌های کشتی (P&I و ...)

صنعت بیمه دریایی، تأمین‌کننده پوشش بیمه‌ای فعالیت‌های جهانی کشتیرانی است. پوشش P&I، نوعی پوشش بیمه مسئولیت شخص ثالث است که برای تحت پوشش قراردادن مالکان کشتی در برابر مسئولیت‌هایی مانند آلودگی نفت، فوت و آسیب جسمانی به پرسنل، برداشت لاشه کشتی و خسارت به سایر شناورها و اموال

خریداری می‌شود. در برخی موارد مانند مسئولیت‌های مربوط به آلودگی نفتی و فوت یا صدمه جسمانی به مسافران، کنوانسیون‌های بین‌المللی دریایی مستقیماً کنترل بر این موارد را بر عهده دارند تا از وجود پوشش بیمه‌ای کافی یا سایر وثیقه‌های مالی با سقف بسیار بالایی برای حفاظت از قربانیان شخص ثالث اطمینان حاصل نمایند. این در حالی است که تحریم‌ها مانع از تأمین پوشش بیمه‌ای P&I توسط کلپ‌های بین‌المللی و شناخته‌شده P&I برای کشتیرانی‌هایی شد که تمایل مراوده با ایران به خصوص در بخش نفتی را داشتند. البته، کلپ‌های جایگزین P&I مانند کیش P&I در ایران و حتی دولت، تأمین پوشش P&I را بر عهده گرفتند، ولی مسئله پیش رو میزان توانایی پرداخت خسارت‌ها و میزان پوششی بود که کلپ‌های جایگزین در اختیار داشتند، ضمن آنکه کشتی‌های خارجی حاضر به تقبل ریسک معامله با شرکت‌های بیمه‌ای داخلی نبودند.

۲. افزایش هزینه حمل و نقل و رکود اقتصادی

تحریم‌های بیمه‌ای باعث شد حمل و نقل صادرات و واردات سخت و بسیار هزینه‌بر شود، زیرا بسیاری از کشتی‌های ایرانی و خارجی در حمل کالاهای مرتبط با ایران با مشکل بیمه‌ای مواجه شدند. این موضوع برای صادرات نفت بسیار مشهود بود و صادرات نفت را مختل ساخت. در بخش‌های غیرنفتی نیز کالا به سختی و با هزینه‌های بالا وارد می‌شد که این تأثیر منفی بر تولید و سرمایه‌گذاری داشت. باید توجه داشت که حمل و نقل دریایی راحت‌ترین و ارزان‌ترین نوع حمل و نقل نسبت به سایر انواع آن است. به طور متوسط بیش از ۵۰ درصد صادرات کشور و بیش از ۷۰ درصد واردات کشور طی سال‌های اخیر از طریق حمل و نقل دریایی صورت گرفته است که نشان از درجه اهمیت حمل و نقل دریایی دارد. از همین روی است که تحریم بیمه کشتی‌ها اثر قابل توجهی بر هزینه تأمین مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای داشته است. تحریم صنعت بیمه در کنار تحریم بانکی یکی از عوامل بروز رکود در کشور شد. البته خود صنعت بیمه نیز بسیار متضرر شد و شرکت‌های بیمه را در وضعیت مالی بدی قرار داد.

۳. رکود و کاهش ضریب نفوذ بیمه

تحریم‌ها با تضعیف ریال و افزایش نرخ تورم و کاهش تولید و صادرات نفت و گاز منجر به کاهش رشد اقتصادی و صنعتی کشور شد. کاهش قدرت خرید مردم در طی دوران تحریم و رویکرد شرکت‌های بزرگ تجاری که در پی رکود در کسب و کارشان به دنبال کاهش هزینه‌ها بودند، باعث کاهش ضریب نفوذ بیمه شد.

۴. عدم سنجش رتبه اعتباری شرکت‌های بیمه کشور از سوی مؤسسات رتبه‌بندی بین‌المللی

تحریم‌های سال‌های گذشته اجازه نمی‌داد مؤسسات معتبر دنیا شرکت‌های بیمه ایرانی را رتبه‌بندی کنند. بیمه‌گذاران و شرکای تجاری آن‌ها بر اساس رتبه‌ای که از سوی مؤسسات بین‌المللی مانند S&P و FITCH و ... اعلام می‌شود، به شرکت‌ها اعتماد کرده و تصمیم به همکاری با آن‌ها می‌گیرند. نداشتن رتبه اعتباری

طی سال‌های گذشته موجب شد ارتباط بیمه‌گران ایرانی با شرکت‌های خارجی کم و فعالیت آن‌ها معطوف به داخل کشور شود.

وضعیت سیستم بانکی و بیمه‌ای پس از برجام

به دنبال اجرایی شدن برجام و رفع تحریم‌ها در حوزه بانکی و بیمه‌ای شواهدی در این دو حوزه فعالیت مشاهده می‌شود که نوید تغییر جهت اقتصاد در آینده را می‌دهد. اگرچه برگشت به شرایط پیش از تحریم زمان‌بر است، اما گشایش‌ها در حوزه بانکی و بیمه قابل توجه بوده و نشان از تحولات مثبت در این حوزه‌ها و کل اقتصاد دارد. بنابراین، استدلال مخالفان برجام به دلایل زیر درست نیست:

۱. همان‌طور که تحریم‌های بخشی (نفتی، بانکی، بیمه‌ای و ...) ابتدا موجب رکود در بخش‌های مذکور شد و بعد به کل اقتصاد رخنه کرد، لغو تحریم‌ها نیز ابتدا آثار بخشی خواهد داشت و بعد به کل اقتصاد سرریز خواهد کرد. بنابراین، شاید هنوز زود باشد بخواهیم آثار برجام را بر وضعیت کلی اقتصاد و رفاه خانوارها ببینیم. اهم تحریم‌های اقتصادی از سال ۱۳۹۰ وضع شد، ولی اقتصاد کشور در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ وارد رکود شد. بنابراین، برای ارزیابی برجام در این مرحله باید بر فعالیت‌های بخشی و نه عملکرد اقتصاد کلان و رفاه خانوارها تمرکز نمود.

۲. خروج از رکود بسیار زمان‌برتر از ورود به رکود است. اقتصاد غرب و به خصوص اتحادیه اروپا از سال ۲۰۰۸ وارد رکود اقتصادی شد و تا زمان کنونی هنوز نتوانسته از آن به طور کامل خلاصی یابد. اعتراض‌های بی‌دری در اسپانیا، یونان و فرانسه و مطرح شدن بحث جدایی انگلیس از اتحادیه اروپا شواهدی بر این مدعا است. این در حالی است که اتحادیه اروپا هیچ محدودیتی در تعامل با دنیای خارج ندارد. تحت این شرایط چگونه می‌توان انتظار داشت اقتصاد ایران به یکباره و در عرض یک سال از رکود خارج شود.

۳. حتی اگر بخواهیم بر فعالیت‌های بخشی تمرکز کنیم، بازهم برگشت به نقطه قبل از تحریم‌ها زمان خواهد برد. برای مثال، وقتی ایران بازار و مشتریان نفتی خود را طی چند سال از دست داده، نمی‌توان انتظار داشت یکباره با تمام مشتریان قبلی خود ارتباط برقرار کند. این‌ها مشتریانی بوده‌اند که سال‌ها زمان برده بود تا خریدار ثابت نفت ایران بشوند و در این سال‌ها به کشورهای دیگر روی آورده‌اند و حال نمی‌توان به یکباره آن‌ها را به سمت خرید نفت ایران ترغیب کرد. یا در حوزه بانکی، سال‌ها زمان برده تا بانک‌های ایران با بانک‌های خارجی ارتباط برقرار کنند و تمام این تلاش‌ها در دوره تحریم از بین رفته و بانک‌ها تقریباً به نقطه صفر رسیده‌اند که دوباره باید چند سال زمان صرف کنند تا به دوران قبل از تحریم‌ها بازگردند.

۴. علاوه بر این، جرائم سنگین اعمال شده بر بانک‌ها و سایر بنگاه‌های طرف تجاری ایران در سال‌های تحریم باعث شده طرف‌های تجاری با احتیاط زیاد وارد معامله با ایران شوند که این شرایط را

سخت‌تر می‌کند. غلبه بر این فضای روانی زمان خواهد برد و نمی‌توان بانکی را که جریمه سنگینی در سال‌های پیش متقبل شده، به راحتی ترغیب به همکاری با بانک‌ها و شرکت‌های ایرانی کرد.

۵. از بعد تکنیکی و محاسباتی وقتی اقتصادی چند سال رکود را تجربه می‌کند و برای مثال طی ۴ سال درآمد سرانه‌اش یا قدرت خریدش از $۱۰/۰۰۰/۰۰۰$ ریال به $۸/۰۰۰/۰۰۰$ ریال کاهش می‌یابد، به فرض که در سال پنجم رونق را تجربه کند و مثلاً درآمد سرانه‌اش ۵ درصد افزایش یابد، بازهم بسیار فاصله خواهد بود تا به نقطه اولیه بازگردد و مردم از بعد رفاهی احساس سال قبل از رکود (یعنی درآمد سرانه و قدرت خرید $۱۰/۰۰۰/۰۰۰$ ریال) را داشته باشند. رونق سال پنجم تنها باعث می‌شود قدرت خرید مردم از $۸/۰۰۰/۰۰۰$ به $۸/۴۰۰/۰۰۰$ ریال افزایش یابد که فاصله زیادی با قدرت خرید $۱۰/۰۰۰/۰۰۰$ ریالی دارد. پس حتی اگر در سال جاری و حتی سال بعد اقتصاد کشور رونق را تجربه کند قدرت خرید مردم به سال ۱۳۹۰ یعنی سال شروع تحریم‌ها و قبل از رکود باز نخواهد گشت و این حداقل سه یا چهار سال زمان خواهد برد.

۶. بدیای خوب باید پذیرفت که اقتصاد ایران به شدت به درآمدهای نفتی وابسته است. کاهش قیمت جهانی نفت هم‌زمان با اجرایی شدن برجام، باعث شده گشایش‌های حاصله در بخش نفتی عملاً خنثی شود. اگرچه تحریم‌های نفتی و کاهش درآمدهای نفتی عامل شروع رکود بود، اما رفع تحریم‌های نفتی عملاً نتوانسته عامل خروج از رکود باشد، زیرا رفع تحریم‌ها به دلیل کاهش قیمت نفت در نهایت چندان به افزایش درآمدهای نفتی منجر نشده است. کمتر سالی در تاریخ اقتصادی ایران را می‌توان نام برد که درآمدهای نفتی کاهش یافته و اقتصاد رکود را تجربه نکرده است. بخش قابل توجهی از رکود سال‌های اخیر نیز به خاطر کمبود درآمدهای نفتی بوده و حال آنکه به دلیل کاهش قیمت نفت برجام نتوانسته به افزایش چندان درآمدهای نفتی بینجامد.

با توجه به نکات فوق می‌توان استدلال کرد بهتر و منصفانه این است که در بررسی دستاورد تحریم‌ها بر عملکرد بخشی و نه کل اقتصاد تمرکز کرد. بهترین زمان برای اظهار نظر در خصوص اثر کلی برجام بر اقتصاد و رفاه خانوارها، دو یا سه سال آتی خواهد بود. در واقع، همان‌طور که اثرات مخرب تحریم‌ها از بخش بانکی و بیمه‌ای شروع شد و کم‌کم به کل اقتصاد رخنه کرد، آثار مثبت برجام نیز از بخش بانکی و بیمه‌ای شروع می‌شود و بعد به کل اقتصاد رخنه خواهد کرد.

گشایش‌ها در حوزه بانکی پس از برجام

به دنبال توافق برجام و با لغوشدن تحریم‌های بانکی، علاوه بر متصل شدن دوباره ۱۲ بانک شامل بانک مرکزی، تجارت، رفاه کارگران، توسعه صادرات، سپه، پست‌بانک، صنعت و معدن، ایران و اروپا، توسعه تعاون، سینا، ملت و ملی به سوئیفت، نقل و انتقال مالی بین اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی و ایرانی مجاز شد و مشارکت و روابط کارگزاری بانکی مشترک بانک‌های ایرانی و خارجی گسترش یافت. همچنین

در سایه برجام، فعالیت‌های متعارف بانکی همچون گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانت‌نامه بانکی که از اقدامات کلیدی برای امور تجاری به شمار می‌رود نیز امکان‌پذیر شد. با لغو تحریم‌های اقتصادی موضوع برجام، انتظار بر آن است که به تدریج، مبادلات پولی به حالت عادی و مطابق با روال طبیعی تراکنش‌های بین‌المللی انجام گیرد و از هزینه‌ها و ریسک در نقل و انتقالات مالی کاسته شود و زمینه برای اعتباردهی یا وام‌گیری از بانک‌های خارجی فراهم شود. در نهایت امید می‌رود این تحولات مثبت به تغییر مسیر اقتصاد و قرارگیری در مسیر رونق منجر شود. مهم‌ترین گشایش‌های انجام‌شده در حوزه بانکی به شرح زیر است.

۱. اتصال مجدد به سوئیفت و امکان گشایش اعتبار اسنادی

سوئیفت^۱ به معنای جامعه جهانی ارتباطات مالی بین بانکی است که با تفاهم و توافق بانک‌هایی از کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی در سال ۱۹۷۳ میلادی راه‌اندازی شد. سیستم سوئیفت برای ارسال و دریافت هر گونه پیام ارزی در بین واحدهای ارزی بانک‌های داخل و خارج از کشور استفاده می‌شود. این سیستم برای سرعت بخشیدن به انجام معاملات ارزی و جلب رضایت مشتریان و همچنین هماهنگی همه عملیات ارزی در سطح جهانی مورد توجه واقع شده است. بدون سوئیفت، تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری کندتر، پرهزینه‌تر و غیرقابل اعتمادتر می‌شود؛ اما پرفایده‌بودن این شبکه آن را به ابزاری برای اعمال تحریم‌های بین‌المللی تبدیل کرده است.

در سال ۲۰۱۲ و تحت فشار قوانین اروپا این سامانه مجبور شد دسترسی بانک‌های ایرانی را قطع کند. اگرچه برخی از بانک‌های محروم توانستند با اجاره خطوط تلفن و فکس از همتایان خود در دوی، ترکیه و چین و همچنین واسطه قراردادن بانک‌های تحریم‌نشده^۲، به انتقال پول بپردازند، اما این گونه فعالیت‌ها سبب می‌شد کارها زمان‌بر شود و هزینه فراوانی را به این بانک‌ها تحمیل می‌کرد. علاوه بر این، تحریم‌ها بانک‌های غربی را وادار کرد از انجام سایر کارهای بانکی با بانک‌های تحریم‌شده نیز خودداری کنند. قطع سوئیفت هر چند خدمات بانکی را متوقف نکرد، اما هزینه‌های عملیات ارزی و بانکی کشور را بالا برد. این موضوع حتی سبب شد بخش عمده‌ای از درآمدهای صادراتی کشور اعم از درآمد نفت، غیرقابل استفاده شود و در حساب‌های بانکی کشورهای ثالث رسوب کند. به دنبال برچیده‌شدن تحریم‌ها بر اساس توافق برجام، شرکت سوئیفت به طور رسمی اعلام کرد که آماده همکاری مجدد با نهاد‌های مالی و بانک‌های ایرانی و ارائه خدمات به آن‌هاست. در مذاکرات به عمل آمده بر نکات زیر تأکید و درباره همگی آن‌ها موافقت شد:

۱. اعلام رسمی لغو تحریم‌ها از سوی سوئیفت و ورود بانک‌های ایرانی به سیستم پیام مالی بین‌المللی
۲. اتصال بدون تبعیض برای بانک‌های ایرانی و شعب و نمایندگی‌های آن‌ها در داخل و خارج از کشور

1. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT)

۲. پس از اعمال تحریم سوئیفت این سامانه برای ۱۰ تا ۱۲ بانک ایرانی مانند بانک مسکن، کشاورزی، پاسارگاد، پارسیان، سامان، دی و باز بود.

۳. اتصال گروهی و سریع بانک‌های لغو عضویت شده به سوئیفت

۴. بازپرداخت و رفع مسدودی بستانکاری بانک‌ها از سوئیفت.

در این راستا، بانک‌های کی‌بی‌سی بلژیک و دی‌زد بانک آلمان تأیید کرده‌اند که انجام تراکنش‌های مالی مشتریان اروپایی‌شان که طرف معاملات تجاری با ایران هستند را آغاز کرده‌اند. ارسته، بانک اتریش هم در این خصوص اعلام آمادگی کرده بود. نشریه اکونوم چاپ پراگ نیز به نقل از یان یولت رئیس بخش تأمین مالی صادرات بانک csob جمهوری چک از اعلام گشایش مجدد سوئیفت بانک چکی csob با بانک‌های ایرانی خبر داد. بر اساس اعلام بانک مرکزی، تنها در فاصله ۲۶ دی‌ماه ۱۳۹۴ تا ۱۹ بهمن‌ماه ۱۳۹۴ تعداد ۱۴۲ هزار تراکنش بانک‌های ایرانی در شبکه سوئیفت ثبت شده است. همچنین، عبدالناصر همتی مدیرعامل پیشین بانک ملی ایران درباره برقراری سوئیفت و روابط کارگزاری در اسفندماه ۱۳۹۴ گفته بود که بانک ملی ایران در چند ماه پایانی سال گذشته ۶۶۰ پیام سوئیفتی مبادله کرده و با بیش از ۴۰ بانک خارجی در کشورهای مختلف روابط کارگزاری برقرار کرده است.

با بازگشایی مجدد سوئیفت بسیاری از مشکلات استرداد دارایی‌های بلوکه‌شده کشور در خارج برطرف شده که از این ناحیه به رونق اقتصادی کشور کمک بسزایی خواهد شد. به عنوان مثال، شرکت شل (انگلیس) بیش از دو میلیارد دلار به ایران بدهکار است و به بهانه تحریم، سال‌ها از پرداخت این بدهی به ایران خودداری می‌کرد، اما با لغو تحریم‌ها پرداخت را شروع کرده است. بر این اساس، خبرگزاری رویترز به نقل از شرکت شل، از پرداخت یک میلیارد و ۷۷۰ میلیون یورو از بدهی‌های نفتی به ایران خبر داده است. شرکت شل اعلام کرده برای تسویه بدهی‌های خود، یک میلیارد و ۷۷۰ میلیون یورو (معادل یک میلیارد و ۹۴۰ میلیون دلار) به شرکت ملی نفت ایران پرداخته است. گزارش‌ها از شروع پرداخت شرکت اینوک امارات حکایت دارد، به گونه‌ای که رئیس کل بانک مرکزی از پرداخت حدود سه میلیارد دلار از بدهی این شرکت به ایران خبر داده است. شرکت اینوک امارات متحده عربی همچنین حدود ۵/۳ میلیارد یورو به ایران بدهکار است که به دلیل تحریم‌ها نمی‌توانست این پول را پرداخت کند؛ بنابراین این پول در حسابی مسدود شده بود. ولی‌الله سیف، رئیس کل بانک مرکزی درباره جزئیات دریافت بدهی از اینوک گفت: «شرکت اینوک امارات تا کنون ۵۰ درصد بدهی خود را پرداخت کرده و بقیه آن نیز به تدریج در حال دریافت است.»

این گشایش‌ها وضعیت اعتباری و نقدینگی بانک‌ها را بهبود خواهد بخشید و باعث خواهد شد بانک‌ها به نحو بهتری نقش خود در تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری را ایفا کنند. این موضوع نیز کمک شایانی به خروج از رکود و بهبود رفاه در آینده خواهد کرد.

با وجود این، باید توجه داشت اتصال به سوئیفت، تنها یکی از شرایط تسهیل نقل و انتقال وجوه و منابع بانکی است و برای اینکه امکان انتقال منابع به خارج از کشور وجود داشته باشد، لازم است شرایط دیگری نیز در کنار آن وجود داشته باشند. بانکی که به سوئیفت دسترسی دارد، می‌تواند پیام سوئیفتی به بانک‌های دیگر

بفرستد و از آن‌ها بخواهد برای وی حساب کارگزاری افتتاح کنند و به وی خدمات بانکی ارائه دهند؛ اما داشتن سوئیفت تضمین نمی‌کند که چنین خدماتی ارائه شود. ارائه این خدمات، منوط به تصمیم بانک مقصد است. طی سالیان اخیر، تحریم‌های وضع‌شده علیه کشور، باعث شده بسیاری از بانک‌های خارجی روابط کارگزاری خود با بانک‌های ایرانی را قطع کنند و در حال حاضر، برقراری این روابط کارگزاری نیازمند این است که با این بانک‌ها به صورت جداگانه و تک‌تک مذاکره شود و از آن‌ها خواسته شود که روابط کارگزاری خود با ایران را از سر بگیرند. این امر، البته نیازمند گذر زمان است و نباید انتظار داشت به‌زودی میسر شود. سال‌ها وقت صرف شد تا ایالات متحده آمریکا بتواند ارتباط بانک‌های طرف معامله با بانک‌های ایرانی را قطع کند. بنابراین، مدیران برخی بانک‌های بزرگ به دلیل اتفاقات گذشته هنوز از قدرت ریسک لازم برای همکاری مجدد برخوردار نیستند، به خصوص اینکه برخی از آن‌ها جرائم سنگینی را در دوره تحریم‌ها به خاطر ارتباط با ایران متحمل شدند. با وجود این، عملکردها حکایت از روند روبه‌جلو دارد: در حالی که مقامات بانک ملی در اسفندماه ۱۳۹۴ از مخبره ۶۶۰ پیام سوئیفتی و برقراری ارتباط کارگزاری با ۴۰ بانک خبر داده بودند، در فروردین‌ماه ۱۳۹۵ از مخبره ۳۹۰۰ پیام سوئیفتی و برقراری ارتباطات کارگزاری با ۶۲ بانک خبر دادند که شاهدهی بر روند روبه پیشرفت است.

۲. ایجاد روابط کارگزاری بانکی

واژه کارگزار در بانکداری بین‌الملل به شخصیت حقیقی یا حقوقی اطلاق می‌شود که در یک تفاهم متقابل وظیفه ارائه خدمات متقابل بانکی به یک بانک خارجی را در سرزمین غیر اصلی عهده‌دار می‌شود. روابط کارگزاری از ضروریات روابط و فعالیت بانک‌ها در حوزه بین‌الملل به شمار می‌رود که عملیات ارزی بین‌المللی به طور ویژه‌ای به این روابط وابسته است. عملیات مرتبط با اعتبار اسنادی، وصولی‌ها، تأمین مالی، ضمانت‌نامه‌های ارزی، معاملات بین بانکی در عملیات ارزی بازرگانی و همچنین، عملیات ارزی غیربازرگانی شامل عملیات مرتبط با خرید و فروش ارز، افتتاح انواع حساب‌های ارزی، نقل و انتقالات، چک‌های مسافرتی و کارت‌های اعتباری ارزی متکی به روابط کارگزاری بین‌الملل است. در انجام عملیات ارزی بین‌المللی، شعبه بانک‌های داخلی در خارج از کشور کارایی چندانی ندارد و از این رو، برقراری روابط کارگزاری با بانک‌های بین‌المللی اهمیت ویژه‌ای دارد.

در سال‌های گذشته و به دنبال تشدید تحریم‌های بین‌المللی، سیستم بانکی کشور به علت قطع روابط سوئیفتی و کارگزاری خود با بخش عظیمی از شبکه بانکی دنیا، علاوه بر اینکه پویایی و روزآمدی خود را از دست داد اجباراً روابط واسطه‌گری را مورد توجه قرار داد که این امر هزینه‌های گزافی را به سیستم بانکی و اقتصاد وارد نمود. به گفته مدیرکل مبادلات ارزی بانک مرکزی ایران، تا سال ۱۳۸۴ تمامی بانک‌های معتبر و تراز اول جهان با ایران روابط کارگزاری داشتند، اما در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ و پس از قطع‌نامه‌های اتحادیه اروپا و سازمان ملل محدودیت‌ها افزایش یافت، به گونه‌ای که سطح روابط کارگزاری از بانک‌های

تراز اول به سمت کارگزاران درجه سه تنزل کرد. در نهایت هم از دی‌ماه ۱۳۹۱ بانک «هالک» ترکیه و بانک «آو کنلن» چین تنها کارگزاران بانک مرکزی ایران شدند. اما با امضای توافقنامه برجام، رفع محدودیت‌های بانکی در صدر تحریم‌های لغو شده، شرایط را برای بازگشت بانک‌ها به روابط کارگزاری فراهم کرد. در همین رابطه رئیس کل بانک مرکزی، بیست و پنجم اسفند ۱۳۹۴ اعلام کرد بر اساس آمارها تا هفته منتهی به هجدهم اسفندماه ۱۳۹۴، شبکه بانکی با ۲۶۴ بانک خارجی روابط کارگزاری برقرار کرده و در همین بازه زمانی ۱۲۰۲ ال.سی (اعتبار اسنادی) باز شده است. بر اساس اعلام بانک مرکزی اکنون پس از اجرای برجام، روابط کارگزاری با کشورهای مختلف ایجاد شده است؛ به طوری که اکنون در قلب اروپا روابط کارگزاری در کشورهایی مانند سوئیس، ایتالیا، آلمان و بلژیک برقرار شده که این امر ضمن تسریع فعالیت‌های اقتصادی، موجب افزایش همکاری‌ها با سایر کشورهای اروپایی شده است.

البته، در این حوزه نیز باید توجه کرد که ارتباط بانک‌های ایرانی حدود هفت سال با بانک‌های خارجی قطع بود و نمی‌توان انتظار داشت روابط به سرعت به شرایط قبل بازگردد. برقراری ارتباطات کارگزاری قوی مشابه پیش از تحریم‌ها به زمان نیاز دارد و به تدریج بانک‌ها به این شبکه کارگزاری اضافه می‌شوند؛ اما تحولات در این حوزه قابل توجه بوده و انتظار می‌رود طی یک یا دو سال آتی به شرایط قبل از تحریم‌ها بازگردیم. با اینکه عبدالرضا همتی، رئیس پیشین بانک ملی در اسفند از برقراری ارتباط کارگزاری به ۴۰ بانک خارجی خبر داده بود، غلامرضا پناهی عضو هیئت مدیره و معاون بین‌الملل بانک ملی در فروردین‌ماه ۱۳۹۵، از برقراری ارتباط کارگزاری با ۶۲ بانک خارجی خبر داد که نشان از مسیر رو به جلو در این حوزه دارد.

حسین عیوض‌لو، عضو هیئت مدیره بانک توسعه صادرات ایران در تیرماه ۱۳۹۵ اظهار نموده که پس از اجرای برجام این بانک توانسته با بیش از ۵۰ بانک رابطه کارگزاری مؤثر برقرار کند و اکنون این بانک که از نهادهای مهم در عرصه صادرات به شمار می‌رود. افزون بر امکان تبادل مبادله کلید رمز و تبادل پیام (RMA) با ۱۲۰ بانک، با ۲۲ بانک حساب فعال شده دارد و ۱۰ بانک دیگر نیز در مراحل افتتاح حساب هستند؛ شماری از بانک‌های خارجی نیز در حال تبادل مدارک و مذاکره‌های اولیه به سر می‌برند. همچنین بانک توسعه صادرات ایران امکان ارسال حواله، برات و صدور اعتبار اسنادی با ۵۴ بانک به طور مستقیم و غیرمستقیم را دارد و ایجاد این امکان برای ۱۳ بانک دیگر نیز در شرف انجام است. این در حالی است که تا پیش از اعمال تحریم‌های ظالمانه، این بانک با حدود ۴۰۰ بانک در سراسر جهان ارتباط داشت. بانک توسعه صادرات در یک سال گذشته برای ۲۷۷ بانک در قاره‌ها و کشورهای مختلف درخواست روابط کارگزاری ارسال کرده و ایتالیا، اسپانیا، آلمان، بلژیک، اتریش، روسیه، ترکیه، چین، ژاپن و عمان از مهم‌ترین کشورهایی هستند که تا کنون در مسیر برقراری مجدد ارتباط بین بانکی با ایران قرار گرفته‌اند.

۳. شروع به کار مجدد شعب بانک‌های ایرانی در خارج

پس از اجرایی شدن برجام بسیاری از شعب بانک‌های داخلی در خارج که تعطیل شده بودند دوباره بازگشایی شدند. در همین رابطه، مدیرعامل بانک سپه از آغاز به کار سه شعبه خارجی این بانک در فرانکفورت آلمان، پاریس فرانسه و ایتالیا خبر داده است. به گزارش روابط عمومی بانک ملی ایران، شعبه هامبورگ این بانک پس از رفع تحریم‌ها مجدداً فعالیت خود را با قدرت آغاز کرده و در حال حاضر، با توجه به تخصیص ارز از سوی بانک مرکزی در این شعبه، امکان گشایش اعتبارات اسنادی و صدور حواله ارزی بابت واردات کالا در این شعبه امکان‌پذیر است. همچنین، گشایش اعتبارات اسنادی دیداری و صدور حواله ارزی بابت واردات کالا در میریزنس بانک مسکو با پوشش شعبه هامبورگ به ارز یورو در حال حاضر صورت می‌گیرد.

۴. آزاد شدن حساب‌های بانک مرکزی

یکی از مشکلاتی که تحریم‌ها در نظام پولی و بانکی ایران ایجاد کرد، سلب امکان دسترسی به منابع ارزی بانک مرکزی بود و از این رو، آزاد شدن حساب‌های بانک مرکزی و امکان دسترسی به این حساب‌ها دستاورد مهم برجام برای اقتصاد ایران به شمار می‌رود. البته، تا پیش از توافق برجام و در جریان مذاکرات ایران با ۵+۱ امکان دسترسی به بخشی از منابع ارزی ایران فراهم شد، اما اکنون به گفته رئیس کل بانک مرکزی همه حساب‌های بانک مرکزی در کشورهای مختلف آزاد است و محدودیتی در دسترسی‌ها وجود ندارد. به عنوان مثال، سفیر ایران در باکو در ۲۹ تیرماه ۱۳۹۵ اعلام کرد حدود ۴۰۰ میلیون دلار از پول‌های بانک مرکزی که در بانک بین‌المللی آذربایجان مانده بود و امکان استفاده از آن وجود نداشت، دریافت و به شرکت نفت نیکو و بخشی هم به بانک مرکزی منتقل شد. البته، در انتقال برخی از آن‌ها به داخل به خاطر برخی مسائل بانکی و کارشناسی‌های آمریکا مشکلاتی وجود دارد که امید می‌رود با عادی‌تر شدن روابط بانکی این انتقال راحت‌تر صورت گیرد.

۵. پیوستن به نظام پرداخت یورو

بازگشت ایران به نظام پرداخت یورو موسوم به «تارگت ۲» از طریق بانک ایرانی پرشیا در انگلیس را می‌توان دیگر دستاورد برجام عنوان کرد؛ این بانک پس از طی مراحل پیچیده از طریق بانک مرکزی آلمان، به نظام پرداخت یورو موسوم به «تارگت ۲» متصل گردید. بانک بین‌المللی پرشیا که به بانک‌های ملت و تجارت تعلق دارد و در انگلستان مستقر است، نوزدهم خرداد ۱۳۹۵ از طریق بانک مرکزی آلمان به نظام پرداخت یورو متصل شد. پس از حصول توافق ایران و گروه ۵+۱ و برداشته شدن تحریم‌های هسته‌ای علیه ایران، این اتفاق بسیار اهمیت دارد و می‌تواند برای شکستن جو روانی موجود مؤثر باشد. بدیهی است که بانک مرکزی آلمان به عنوان قوی‌ترین و مهم‌ترین بانک مرکزی حوزه یورو، نقطه قوت مهمی برای انجام عملیات بانک پرشیا محسوب خواهد شد. مجموعه گشایش‌های فوق این نوید را می‌دهد که در آینده‌ای نه چندان دور روابط بانکی بین‌المللی کشورمان به شرایط عادی برخواهد گشت که این به طور قطع تأثیر مثبتی بر اقتصاد و سطح رفاه خانوارها

خواهد داشت. مؤسسه تحقیقاتی بیزینس مانیاتور^۱ - از نهادهای وابسته به آژانس رتبه‌سنجی («فیچ») - در گزارشی تفصیلی، وضعیت بانک‌های تجاری ایران را با توجه به لغو تحریم‌های بین‌المللی بررسی کرده است. مؤسسه مزبور پیش‌بینی کرده صنعت بانکداری ایران با لغو تحریم‌ها بهبود نسبی یابد. بر اساس تحلیل صورت‌پذیرفته از سوی مؤسسه بیزینس مانیاتور، لغو تحریم‌ها و اجرای توافقات برجام، به تدریج سبب رونق وام‌ها و اعطای اعتبارات از سوی بانک‌ها می‌شود. با این حال، چون ماه‌ها طول می‌کشد تا تحریم‌های بخش بانکی اثرات منفی گذشته خود را فراموش کند، در نتیجه در کوتاه‌مدت این تأثیرات ناچیز خواهد بود. به هر ترتیب، برچیده‌شدن تحریم‌ها، بخش بانکی کشور را تثبیت خواهد کرد، اما رونق ناگهانی در اعطای وام و اعتبارات یا رشد منابع بانکی همچنان راهی طولانی در پیش دارد. فایده اصلی لغو تحریم‌ها برای بخش بانکی کشور، اعاده دوباره حق دسترسی ایران به «سوئیفت» خواهد بود. بسته‌شدن این سیستم به روی ایران که شبکه‌ای را برای تراکنش‌های بانکی میان بخش وسیعی از بانک‌های جهان فراهم می‌آورد، اقتصاد ایران را منزوی کرده و ارتباط بخش بانکی را به طور مجازی از نظام‌های مالی جهان قطع کرده بود. بنابراین، بانک‌های ایرانی توانایی انجام تراکنش‌های بین‌المللی یا افزایش دامنه حضور خارجی خود را نداشتند. به دنبال لغو تحریم‌ها، پیش‌بینی می‌شود رشد اقتصادی افزایش یابد که این مسئله چشم‌انداز بخش بانکی کشور را بهبود خواهد داد. فشار تورمی در ایران نیز به آرامی تعدیل خواهد شد که این موضوع بر رشد منابع تأثیر می‌گذارد. رشد اعطای وام‌ها نیز روند مشابهی را با رشد منابع مالی و اعتبارات نشان می‌دهد و رشد آن با لغو تحریم‌ها تا حدودی تقویت می‌شود. پیش‌بینی می‌شود با شدت گرفتن روند بزرگ‌تر شدن ابعاد اقتصاد ایران و تزریق سرمایه و نقدینگی از سوی بانک مرکزی، ریسک‌های بخش بانکداری کاهش یابد.

گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد نیز گویای بهبود نسبی شاخص «سلامت بانک‌ها» و همچنین «سهولت دسترسی به وام» دارد که این موضوع در جدول شماره (۴) آورده شده است. بر این اساس، رتبه کشورمان در دو مؤلفه مزبور نسبت به سال گذشته بهبود یافته است.^۲

جدول (۲): وضعیت کشور در مؤلفه‌های رقابت‌پذیری «سلامت بانک‌ها» و «سهولت دسترسی به وام»

۲۰۱۵-۲۰۱۶	۲۰۱۴-۲۰۱۵	
۱۲۱	۱۲۵	شاخص سلامت بانک‌ها
۱۳۸	۱۴۱	سهولت دسترسی به وام

منبع: گزارش‌های رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد

1. Business Monitor International

۲. هر چه رتبه کشوری در دو مؤلفه مزبور پایین‌تر باشد، بیانگر آن است که عملکرد بهتری در این زمینه داشته است.

وضعیت صنعت بیمه پس از لغو تحریم‌ها و چشم‌انداز پیش رو

در پی اجرایی شدن برجام و رفع تحریم‌های بیمه‌ای، مشکلات بیمه‌ای کشتی‌های تجاری و نفتکش‌های داخلی و خارجی رفع شده که این تأثیر مثبتی بر حمل و نقل کالا و تجارت داشته و خواهد داشت. تسهیل در واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و افزایش صادرات نفت از جمله آثار مثبت رفع تحریم‌های بیمه‌ای است. این تحولات مثبت به طور قطع قدمی در راه خروج از رکود و بهبود شرایط اقتصادی خواهد بود. بدیهی است در صورت رشد اقتصادی، فضای کسب و کار برای شرکت‌های بیمه نیز مناسب‌تر خواهد شد. مهم‌ترین گشایش‌های انجام‌شده در حوزه بیمه‌ای به شرح زیر است:

۱. ورود شرکت‌های بزرگ بیمه‌ای

از زمان اجرایی شدن برجام بسیاری از شرکت‌های بزرگ بیمه‌ای برای برقراری روابط با ایران اعلام آمادگی کرده‌اند. به عنوان مثال، با تحولاتی که در روابط ایران و کشورهای اروپایی ایجاد شد، نزدیک به ۱۰۰ درصد قرارداد مازاد خسارت رشته باربری و کشتی به طور مستقیم و در چند کارگزار اتکایی در سطح بین‌المللی توزیع شد که یک شرکت بیمه اتکایی اروپایی با رتبه S&P برای اولین بار پس از تحریم‌ها ۱۵ درصد از این قرارداد، سهم پذیرفت. از میان شرکت‌های بزرگ می‌توان به شرکت «مونیک ری» اشاره کرد که یک ماه پس از اجرای برجام به صورت رسمی برای همکاری با ایران اعلام آمادگی کرد.

بازار بیمه ایران از جمله جذاب‌ترین بازارها برای شرکت‌های بیمه خارجی به شمار می‌رود. در این راستا، با اجرایی شدن برجام، کشورهایی مانند انگلیس، آلمان، اسلوانی، الجزایر و... برای برقراری فعالیت بیمه‌ای با ایران اعلام آمادگی کردند. برقراری ارتباط با شرکت‌های بیمه‌ای بین‌المللی اثر مثبتی بر کیفیت خدمات ارائه‌شده از سوی شرکت‌های بیمه داخلی خواهد داشت.

۲. بیمه کشتی‌ها و کاهش هزینه حمل و نقل کالا

برقراری مجدد بیمه کشتی‌های تجاری و نفتی طرف معامله با ایران باعث شده هزینه حمل و نقل کالا کاهش یابد. در دوران تحریم اقتصادی، بسیاری از مراودات تجاری از طریق چند واسطه صورت می‌گرفت که این بر هزینه تأمین مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای افزوده بود و در کنار سایر تحریم‌ها و محدودیت‌ها، منشأ بروز رکود در کشور شده بود. این در حالی است که برقراری روابط مجدد با شرکت‌های بیمه‌ای بین‌المللی تجارت کالا را تسهیل نموده و کشتی‌ها در حمل کالاهای مرتبط با ایران محدودیتی ندارند. چنین گشایشی در مراودات تجاری به مرور آثار مثبت خود بر کل اقتصاد و رفاه را خواهد گذاشت. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، به طور متوسط بیش از ۵۰ درصد صادرات کشور و بیش از ۷۰ درصد واردات کشور طی سال‌های اخیر از طریق حمل و نقل دریایی صورت گرفته که نشان

از درجه اهمیت حمل و نقل دریایی و گشایش‌های بیمه‌ای در این حوزه دارد. از طرفی، بیمه کشتی‌های نفتی صادرات نفت را افزایش خواهد داد که نقش مهمی در رونق اقتصادی کشور خواهد داشت.

۳. امکان سنجش رتبه اعتباری شرکت‌های بیمه از سوی مؤسسات بین‌المللی رتبه‌بندی

انتظار می‌رود در سایه برجام، امکان رتبه‌بندی شرکت‌های بیمه توسط مؤسسه‌های معتبر رتبه‌بندی فراهم شود که این امر به توسعه رفتار حرفه‌ای و ارائه نرخ‌های فنی بیمه کمک شایانی خواهد کرد. رتبه اعتباری به مثابه زبان بین‌المللی، یکی از عوامل مهمی است که شرکت‌های بیمه بین‌المللی و سایر شرکت‌های خارجی در همکاری‌های خود با شرکت‌های دیگر، آن را مد نظر قرار می‌دهند.

نتیجه‌گیری

رفع تحریم‌های اقتصادی، به ویژه تحریم‌های حوزه بانکی و بیمه در پی توافق برجام، از جمله مهم‌ترین دستاوردهای این توافق است که نقش مهمی در بهبود شرایط امنیت اقتصادی کشور دارد. تحریم اقتصادی و تشدید آن در سالیان اخیر، ضربات جبران‌ناپذیری بر پیکره سیستم بانکی و بیمه‌ای کشور و از آن ناحیه بر کل اقتصاد وارد نموده بود. تحریم‌های بانکی در کنار سایر تحریم‌ها به خصوص تحریم‌های بیمه‌ای، کشتیرانی و نفت، اقتصاد را در رکودی عمیق فرو برده بودند. هم‌اکنون با برچیده‌شدن تحریم‌های اقتصادی و به خصوص تحریم‌های بانکی، انتظار آن است که سیستم بانکی به تدریج بتواند به عملکردی مشابه سال‌های قبل از تحریم دست یابد و به مرور اثرات مثبت آن بر کل اقتصاد سرریز شود. بررسی عملکرد نظام بانکی حکایت از روند رو به جلو در بحث مراودات مالی بین‌المللی دارد، به گونه‌ای که با گذر زمان بر تعداد پیام‌های سوئیفتی و روابط کارگزاری افزوده شده است. با وجود این، باید توجه داشت که بهبود عملکرد سیستم بانکی مستلزم گذر زمان است و نباید انتظار داشت محدودیت‌هایی که طی سالیان اخیر سیستم بانکی کشور را با مشکلات عدیده‌ای مواجه کرده‌اند، در مدت زمان اندک پس از برچیده‌شدن تحریم‌های بانکی از میان برداشته شوند. همان‌گونه که وضع تحریم‌ها علیه ایران نیازمند چند سال زمان بود و بانک‌هایی که با ایران روابط مالی و تجاری داشتند، طی چند سال توسط آمریکا متقاعد شدند که روابط خود با ایران را قطع کنند، برقراری مجدد این روابط نیز نیازمند سپری شدن زمان است و بر این اساس لازم است مدت زمان مشابهی بگذرد تا روابط مذکور مجدداً برقرار شوند.

از همه مهم‌تر اینکه سرریز اثرات مثبت نظام بانکی و بیمه‌ای بر کل اقتصاد و رفاه جامعه زمان‌بر خواهد بود. همان‌طور که انتقال اثرات منفی تحریم‌های بانکی و بیمه‌ای به کل اقتصاد زمان برد، انتقال اثرات مثبت برجام به کل اقتصاد نیز زمان خواهد برد. اوج تحریم‌های اقتصادی از سال ۱۳۹۰ شروع شد و اقتصاد در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ وارد رکود عمیق شد. بنابراین، زمان لازم است تا اثرات رفع تحریم‌ها به

کل اقتصاد تسری یابد. علاوه بر این، باید توجه داشت که خروج از رکود به مراتب سخت‌تر و پیچیده‌تر از ورود به رکود است. همان‌طور که اشاره کردیم، از این موضوع در ادبیات اقتصادی تحت عنوان «ماندگاری رکود» یاد می‌شود. اقتصاد کشورهای غربی از سال ۲۰۰۸ وارد رکود شده و تا زمان کنونی نتوانسته‌اند از آن خلاصی کامل یابند. تأکید منتقدین بر عدم احساس اثرات مثبت برجام بر کل اقتصاد و رفاه خانوارها چیزی جز سفسطه در استدلال ایشان نیست. بررسی منصفانه و دور از مجادلات جناحی، با توجه به مدت زمان اجرایی شدن برجام، باید بر عملکرد بخشی تمرکز نماید و طی سال‌های آتی عملکرد کلی اقتصاد را مورد ارزیابی قرار دهد. بررسی عملکرد بخشی در حوزه بانکی و بیمه‌ای نشان داد این بخش‌ها عملکرد رو به جلویی را در پیش گرفته‌اند که نوید بهبود شرایط اقتصادی را در آینده می‌دهد. برای بهره‌بردن هرچه بیشتر از فرصت به وجود آمده باید دولت و دستگاه دیپلماسی اقدامات زیر را مد نظر قرار دهند:

۱. در خصوص بحث برجام باید دقت شود که بسیاری از تعلل‌ها در ایجاد روابط کارگزاری در ارتباط با کارشکنی‌ها و رفتارهای دوگانه مقامات آمریکایی است. بنابراین، دستگاه دیپلماسی کشور باید با مبنا قراردادن تعهدات برجام و کمک گرفتن از تبلیغات رسانه‌ای مقامات آمریکایی را از رفتارهای دوگانه باز دارند. رایزنی با طرف‌های دیگر برجام به خصوص کشورهای اروپایی و جذب آن‌ها کمک شایانی در این خصوص خواهد بود.

۲. بخشی از تعلل کشورها و بانک‌ها در ایجاد روابط کارگزاری مربوط به پروژه ایران‌هراسی از سوی مقامات آمریکایی و برخی هم‌پیمانان آن‌هاست. مقامات کشور باید تلاش‌ها در سطح بین‌المللی را به منظور غلبه بر تردیدها و پروژه ایران‌هراسی افزایش دهند و با فعال کردن دیپلماسی، مسیر تعاملات اقتصادی را هموار کنند.

۳. در طول سالیان گذشته روابط بانکی بین‌المللی، قانون‌مدارتر و با پیچیدگی‌های بسیاری همراه شده است. برای نمونه، قوانین مختلف در خصوص مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم به دلیل قاچاق مواد، انسان و کالا و... توسط بانک‌ها باید رعایت شود. بنابراین، ایجاد روابط بین بانک‌ها ساده نیست و آنچه در شرایط گذر از تحریم برای سیستم بانکی کشور ضرورت دارد، اعتمادسازی و هماهنگ‌سازی خود با قوانین بین‌المللی است. اقدام سریع در این موضوع می‌تواند نظام بانکی را به شرایط عادی و نرمال بازگرداند.

۴. خوب یا بد به خاطر ویژگی‌های اقتصاد سیاسی ایران، بازدهی بخش‌های غیرتولیدی و خدماتی به خصوص بازرگانی در ایران به مراتب بیشتر از بخش‌های تولیدی صنعتی و کشاورزی است. این موضوع باعث می‌شود بانک‌ها نیز گرایش به تأمین اعتبار این حوزه‌ها داشته باشند؛ اما آنچه رشد پایدار اقتصاد را تضمین می‌کند حمایت از بخش‌های تولیدی است. این موضعی است که دولت باید مد نظر قرار دهد.

۵. جدای از مباحث مربوط به برجام، در بعد داخلی نیز مسائل مختلفی وجود دارد که ویژگی اقتصاد ایران است و برای خروج از رکود و بهره‌برداری از منافع برجام باید آن‌ها را مد نظر قرار داد. اهم این موارد عبارتند از:

● اولین نکته مربوط به بی‌ثباتی‌های قیمتی و آثار مخرب آن بر تولید و رفاه است. باید دقت شود که برخی قیمت‌ها از جمله قیمت ارز و انرژی، قیمت‌های کلیدی هستند که با توجه به تجربه‌های تاریخی کشور، به سایر بخش‌ها و قیمت‌ها علامت می‌دهند. چنانچه دولت به دنبال ثبات‌بخشی به فضای اقتصاد کلان کشور است، از بازی با این قیمت‌ها به طور قطع باید اجتناب کند. محدودیت بودجه‌ای دولت این انگیزه را به وجود می‌آورد که با افزایش قیمت ارز و انرژی محدودیت بودجه خویش را جبران کند؛ اما این خطرناک‌ترین اقدامی است که دولت انجام می‌دهد؛ زیرا اولاً این اقدام این پیام را به جامعه می‌فرستد که قیمت‌ها حداقل به میزان افزایش قیمت ارز و انرژی افزایش یابد که در تضاد کامل با تلاش دولت برای ثبات‌بخشی است. ثانیاً دولت بزرگ‌ترین متضرر افزایش قیمت‌ها خواهد بود، زیرا بزرگ‌ترین مصرف‌کننده کشور است و افزایش قیمت‌ها دوباره به خود دولت بازخواهد گشت. استدلال‌های فوق در مورد کالاهای اساسی مانند روغن، شکر، آب و ... نیز برقرار است. بنابراین، اگر دولت به دنبال برقراری ثبات در اقتصاد است باید با قیمت‌های کلیدی بازی نکند و اگر بخشی با مشکلی مواجه است برای رفع آن مشکل، در برهه زمانی فعلی، افزایش قیمت باید در الویت آخر باشد.

● یکی از معضلات اقتصاد ایران نظام توزیع ناکارآمد است که واسطه‌گری‌های چندگانه و ویژگی بارز آن است. باید توجه داشت که سودآوری این بخش از ناحیه تولید نبوده و تنها اختلاف و افزایش قیمت‌ها سودآوری این بخش را تضمین می‌کند. بنابراین، فعالین این حوزه به شیوه‌های مختلف در تلاشند تا با افزایش قیمت‌ها سود خود را تضمین کنند. اتفاقات رخ داده اخیر در بازار شکر نمونه بارز این موضوع است. هیچ تغییر بنیادی در حوزه تولید و مصرف شکر نمی‌تواند افزایش تقریباً دوبرابری شکر در ماه‌های اخیر را توضیح دهد. بنابراین، دولت با رصد دائمی بازارهای مختلف به خصوص بازار کالاهای اساسی باید افزایش قیمت این بازارها را کنترل کند، زیرا بی‌ثباتی در این بازارها به کل اقتصاد رخنه خواهد کرد. برخورد با محترکین و توزیع کالاهای ذخیره‌شده از جمله اقدامات برای ثبات‌بخشی به اقتصاد است.

● باید دقت کرد که خروج از رکود زمان‌بر است و دولت نباید اقدام به برقراری رونق‌های کاذب در برخی بخش‌ها نماید، به خصوص در بخش مسکن. رونق‌های کاذب اگرچه در ظاهر به خروج از رکود می‌انجامد، ولی در واقع بی‌ثباتی‌های اقتصادی را در پی دارد که عدم توازن‌های بخشی را موجب می‌شود.